

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

REMÉNYI, Antal

Nyugat-Afrika és az „Albatros” utazása / West Africa and the travel of „Albatros”

Eredeti közlés /Original publication:

Földrajzi Közlemények, 1889, 17. évf., 6. füzet, 344–368. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.002.563

Dátum/Date: 2017. december / December 27.

filename: remenyiantal_1889_AlbatrosUtja

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

REMÉNYI, Antal: Nyugat-Afrika és az „Albatros” utazása / West Africa and the travel of „Albatros”, *AHU MATT*, 2017, **pp. 1–26.** old., No. 000.002.563, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Az interneten / At the Internet

Kulcsszavak / Key words

magyar Afrika-kutatás, beszámoló az Albatros, az Osztrák Magyar Monarchia hadihajója közép-nyugat-afrikai útjáról, a korabeli Angola és Belga Kongó bemutatása, városok, életkörülmények, gazdaság, kereskedelem, afrikai népek jellemzése

African research in Hungary, report on the Central-West African Route of the Albatros, warship of the Austro-Hungarian Monarchy, presentation of the contemporary Angola and Belgian Congo, cities, living conditions, economy, trade, characterization of African peoples

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK-, DOKUMENTUM- ÉS ADAT-TÁR / THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* Magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / Writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* Az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött. / The materials in the database are free but access or downloading are subject to registration.

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African–Hungarian Union is a non–profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

NYUGAT-AFRIKA ÉS AZ „ALBATROS” UTAZÁSA (Felolvastatott a f. é. március 28-diki ülésen)

REMÉNYI, Antal

Földrajzi Közlemények, 1889, 17. évf., 6. füzet, 344–368. old.

Az úgynevezett sötét világrész, különösen annak benseje, aránylag még kevés idő előtt nagyobbára terra incognita volt. Titokzatos homály fődte; senki sem sejtette, hogy mit rejt benseje, melyből semmiféle életjel sem hatolt ki.

Livingstone-nál azonban, ki kezében a vándorbottal mint egyszerű térítő, egészen fel a nagy tavak vidékéig hatolt be a rejtélyes föld bensejébe, változás állott be, és ismereteink e földrész etnográfiai viszonyairól – habár lassan is – öregbedni kezdtek.

Livingstone sok követőre talált, kik előbb többnyire keletről indultak ki, különösen Zanzibárból, később azonban már nyugatról is, követve a Kongó partjait. Kimondhatatlan szenvedések és nélkülözések árán sikerült e bátor kutatóknak behatolni Afrika kellő közepéig, és föllebenteni az ezt mindaddig borított áthatatlan fátyolt.

Stanley fellépése és fölfedezései a Kongó-állam megalapításához vezettek; a keleti oldalon pedig a németek hódító törekvései valóságos csataterré változtatták át e földrészt. Erőszakos fellépésük sajnos következménye, hogy már is visszavetették a mások, különösen az angolok által hosszú időn át tapintatosan és szokott gyakorlati észjárással folytatott működés polgárosító hatását.

Nincs szándékunk ezúttal a nagy tavaktól keletre és délre eső részek, még kevésbé a zanzibári partokon lezajló háborús események színhelyével foglalkozni. Tisztelt hallgatóim figyelmét inkább a nyugati partokra igyekeztünk irányítani, annál inkább, mivel tapasztalás szerint az e részekről világgá bocsátott tudósítások, az illetők pártállásánál vagy az elérni kívánt céloknál fogva, a részrehajlatlan tárgyalgosságnak nem felelnek meg mindig, és téves nézetek alakulására adtak alkalmat.

Újabb etnográfiai tanulmányaim közepette egy legközelebb megjelent munka vont a figyelmemet magára, mely behatóan foglalkozik éppen a nyugat-afrikai viszonyokkal.

Történt ti., hogy az »Albatros« osztrák-magyar hadi-hajó Müldner Arthur fregatta-kapitány vezénylete alatt azon missziót nyerte, keresné fel, keleti Dél-Amerika érintése után, Nyugat-Afrika partjait. Feladatul tűzetett ki neki egyebek közt, hogy az érintendő vidékek kereskedelmi és konzuláris viszonyain kívül, tegye tanulmányainak tárgyává az ott uralkodó egyéb állapotokat is, és annak idejében foglalja jelentésbe nyert tapasztalásait.

Ezen jelentés, a haditengerészet vezényletének gondoskodása folytán, egy vaskos kötet alakjában hagyta el a sajtót.¹ De bár-mennyire hasznosak és becsesek az e munkában közölt kereskedelmi, statisztikai és tengerészeti adatok – a magunk elé kitűzött feladatnál fogva – e helyütt kizárólag a nyugat-afrikai viszonyokat ábrázoló részének dióhéjba szorított ismertetésére fogunk szorítkozni. Még csupán annyit vagyok bátor megjegyezni, hogy a mű ezen része rendkívüli mértékben lekötötte figyelmemet. A múlt időkben ugyanis évek során át érintkeztem a fekete fajjal, és bő alkalmam volt jellemét és képességeit tanulmányozni, és ezen tanulmányaimat azóta is folytattam.

A legnagyobb meglepéssel jelezhetem, hogy a néger fajról és az ottani gyarmatosítási törekvésekről és viszonyokról elmondott nézetek egy élesen és alaposan megfigyelő és már állásánál fogva is teljesen részrehajlatlan írótól erednek.

Az »Albatros« ágyúaszád a foktartomány meglátogatása után, mielőtt a Kongót fölkereste volna, éjszak felé irányított útjában előbb a portugáliai birtokot kereste fel. E birtokot, mely a déli szélesség mintegy 18° 30' foka alatt fekvő Frio foktól a Kongóig, a déli szélesség 6° foka alatt terjed, voltaképpen a portugál Alsó-Guineának kellene elneveznünk. Ugyanis már oly első rendű tekintély is mint Ritter Alsó-Guinea kiterjedését akképpen határozza meg, hogy az a Lopez foktól, a déli szélesség 1-ső foka alatt, a Frio fokig, tehát a déli szélesség 18-ik fokán valamivel túlterjedő tengerpartot foglalja magában.

¹ Az »Albatros« osztrák-magyar hadihajó utazása Dél-Amerikába, a Foktartományba és Nyugat-Afrikába Müldner Arthur fregatta-kapitány vezénylete alatt, szerkesztette báró Benko Jerolim korvetta-kapitány, Gerold Károly és fia bizománya, Bécs, 1889, 463 old..

Mi azonban nem vélünk hibát elkövetni, midőn a portugál koronához tartozó s a Kongótól délre eső ezen gyarmati birtokot »Angola« elnevezéssel jelöljük meg. Eltekintve ugyanis attól, hogy oly geográfusok mint Brachelli és Liebenow is térképeiken ugyanilykép nevezik, nem hagyhatjuk még figyelmen kívül azt sem, hogy a portugál kormány rendelete folytán ezen gyarmatról D'Oliveira vezetése alatt elkészült térkép: a »Carta de Angola« címet viseli.

A portugálok e birtokukat általában Angolának és angolai királyságnak is nevezik, mely mint tudjuk: Loanda, Benguela és Mosszamedes tartományokat foglalja magába.

E térképen a mondott három tartományban a következő kerületek vannak feltüntetve, és pedig:

1. Loandában: Alto Dande, Ambaza, Ambriz, Barra de Bengo, Barra de Dande, Kalumbo, Kambambe, Kazengo, Kassanje, Duque de Braganga, Enkoje, Golungo Alto, Ieolo e Bengo, Loanda, Malange, Massangano, Muxima, Novo Rodondo, Pungo Andongo, Tala Mogongo, Zenza do Golungo.

2. A benguelai tartományban: Benguela, Kakonda, Katumbella, Dombé Grande, Egito, Quillengues.

3. Mosszamedes tartományban: Bumbo (Kapungombe) Gambos, Huilla, Humbe, Humpata, Mosszamedes.

Eme beosztást s ezen elnevezéseket, a portugál kormány által hivatalosan lévén megállapítva, tehát elfogadhatjuk mi is.

Megállapított határai ezen birtoknak csak annyiban vannak, amennyiben azokat az óceán és a Kongó folyam képezik. A Kongó balpartján a portugál birtok Noki-ig terjed; innen csak eszményi a határ és a térképen a Nokiból, keletre kiinduló szélességi fokkal azonos vonallal van megjelölve. Hasonló módon a déli határt a Frio fokon keresztül húzott szélességi kör képezi. Kelet felé azonban szó sem lehet biztos határról; ameddig a portugálok hatalma s illetőleg befolyása a bennszülött néger törzsekre időről-időre kiterjed – addig érőnek gondolhatjuk a gyarmat határát.

Éjszaki határán, az ez idő szerint bizonyos értelemben szintén még csak eszményi Kongó birodalom vonul végig; keletre a volt Muata-Jamvos birodalma fekszik; délkeletre az Ovambók földje; délre pedig Frio foktól kiindulva rövid darabig a németek által elfoglalt Damara föld részét tevő Kaoko föld képezi a határt.

A gyarmatnak legfontosabb három kikötője Mosszamedes délen, Benguela a közepén, éjszakon pedig San-Paolo de Loanda.

Ezeknek előrebocsátása után a fent földrajzilag vázolt gyarmati birodalomnak, valamint az attól éjszakra eső új Kongó-állam földjének és lakóinak ismertetésében követni fogjuk – dióhéjba összeszorítva – Müldner Arthur fregatta-kapitány éppen olyan érdekes mint tanulságos leírását.

A Frio-foktól éjszak felé egész Mosszamédesig a tengerpart majdnem teljesen kopár. Néhány mértföldre éjszak felé Mosszamédestől a növényzet már ugyan valamivel dúsabb, de csakis a Kongó közelében kezd teljes tropikus színpompában és bujaságban fejlődni.

Kedvezőbbek a növényzeti viszonyok az ország belsejét képező fennsíkon, amelynek magasabb pontjai 1500–2000 méterig emelkednek fel, és a magaslatokról leszakadó számos folyó és patak előmozdítják a föld termelő erejét.

Magasabb fekvésénél fogva az ország belsejének éghajlata is sokkal kedvezőbb mint a tengerparté; ott az európai is könnyebben megszokja az éghajlatot.

Fölötte termékeny földjében megterem az ott honos hasznónövényeken kívül, majdnem minden európai földtermény. Ezen viszonyok azonban éjszak felé, az egyenlítőhöz való távolság apadtával tetemesen módosulnak.

A többnyire homokos talajú tengerpart 200 és 500 láb közt változó magasságra emelkedik föl. Habár a tenger sehol sem nyúlik be mélyen a szárazföldbe, és az afrikai kontinenssel sajátos egyhangú partalakzat e részekben is ugyanolyan; mindamellett a portugál Alsó-Guinea tengerpartja néhány eléggé alkalmas kikötővel bír. Ha eltekinthünk a Kongótól, mely tengeri hajókkal, és a Koanzától, mely parti járművekkel hajózható, a tengerbe szakadó többi igen számos vízér – sekély voltánál fogva – nem nyújt a hajóknak utat a szárazföld belsejébe, sőt, számos közülük a száraz évadban elvész a parti terület fövenyében anélkül, hogy a tengert elérné.

De még kedvező vízálláskor is járhatatlan zátonyok választják el a vízfolyásokat a tengertől. Különböztetve a csapadékok évi mennyiségének egyenlőtlen volta okozza, hogy oly vízerek, amelyek több egymásra következő száraz esztendőben egészen kiapadtak, oly évben, midőn dús a csapadék, egészen más ponton törnek maguknak utat a tengerhez, mint ahol előbbi torkolatuk volt, s ezen körülménynek tulajdonítandó az ezen partokról létező térképek megbízhatatlansága.

A tartomány belseje még egyáltalán nincs alaposan kikutatva; a portugál kormány azonban e tekintetben közelebbi intézkedéseket tett, és szakembereket küldött ki terepfölvételre.

A fehér fajhoz tartozó lakosság, ti. az európaiak legnagyobb része a tengeri városokban van letelepedve, és csakis a mosszamédesi terület bensejében, mely kerületnek mint a legdéliebbnek legjobb az éghajlata, található néhány európaiaktól lakott telep, melyeket a portugáliai és madeirai bevándorlottak alapítottak, s ezek földműveléssel foglalkoznak.

Mindenestől az európaiak száma Angolában 10–15.000-re tehető. A lakosság fő részét az etiópiai faj képezi, mintegy 2 millió lélek; szaporodásuk azonban 100 év óta, amióta megfigyeltetett, egyáltalán nem észlelhető.

Azonban a fehér faj – legalább természetes úton való szaporodásának sem kedveznek a viszonyok: az európai fajú nők ti. – különösen terhes állapotban – csak nehezen viselik el a klímát, és igen ritkán élnek túl ezen idő természetes végét; és azért kénytelenek idejekorán Európába visszatérni.

Ki van tehát zárva, hogy e földet európai bevándorlók telepítsék meg, és ezen közel 1.000.000 négyzetkilométer kiterjedésű, gazdag és további kultúrára igen alkalmas gyarmat kihasználása attól függ, hogy mennyire fog sikerülni az etiópiai lakosság munkaerejét értékesíteni és fejleszteni. A föld terményeinek művelését és gyűjtését örök időkre e fajra kell hagyni; de ép úgy az európaiak tevékenysége s a nyert termények általuk való kereskedelmi értékesítése soha sem lesz nélkülözhető.

Az ezen tartományokat lakó négerek alkatukban átlag kisebbek és gyengébbek az európaiaknál; rövid időre összeponosított erőmegfejtésre nézve a négerek nem érnek fel a fehér emberrel. Oly áruteherrel, például, amellyel hat néger alig tud megbirkózni, három európai teherhordó könnyen bánik el. Egy közép erejű fehér ember biztosan megzaboláz egy négert, ha kezével erőteljesen megragadja kézcsuklóját. Ellenben a fekete fajú képes azon izomerőre, amellyel egyáltalán rendelkezik, sokkal tovább működtetni. A néger képes 12, sőt 16 óráig csónakjával megszakítás nélkül evezni, míg az európai a neki megfelelő honi éghajlatban is, két óra múlva már bizonyosan kifárad.

Hosszú órákon át hordanak terhet a négerek fejükön vagy vállukon anélkül, hogy valami nagyon elfáradnának. E látszólagos ellentmondást pszichológiai úton magyarázzák meg – egy a négereknél ta-

pasztalt különös hiánnyal, ti. idegrendszerük érzéketlenségével vagy apátiájával, és fölteszik, hogy ennek következtében hosszantartó nyomás a megterhelt testrészekre, vagy az egyes tagok folytonos mozgása nem oly hamar és nem oly érzékeny fájdalmat idéz elő náluk, mint a finomabb szervezettel bíró fehér fajnál. Ezen felfogásnak ti., hogy a néger idegrendszere kevésbé kifejlett, támogatására felhozhatjuk azt is, hogy úgy az égető nap, mint a hideg iránt érzéketlenek, továbbá azon tényt, hogy tapasztalás szerint sérüléseknél stb. a néger a testi fájdalomnak sokkal kisebb kifejezést ad az európainál.

A néger nem érzi szükségét a ruházatnak; oltalomul az időjárás különbözőségei ellen nincs rá szüksége; általában csak is díszkép és ékességül visel ruhát. Az európai sipkát avagy kalapot, gyakran a legégetőbb napnál kezében hordja, avagy maga mellé teszi, hogy kényelmesebben dolgozhassék. Nadrág avagy cipő éppenséggel terhére van; olykor azonban felölt bőrsarut, ha sziklás vidéken kell áthaladnia. A néger leggyakoribb öltözéke, ott, ahol európaiakkal együtt él, egy darab karton, melyet a férfiak csípőjüknel, a nők pedig mellüknel kezdve csavarnak testük köré, és többnyire bokáig ér. Ha azt látjuk, hogy egy néger nadrágot vagy a mi több, cipőt is visel, bizonyosak lehetünk benne, hogy több éven át európaiakkal volt érintkezésben.

A tartomány bensejében a néger fegyverül az ismeretes asszagait, vagy pedig rövid bunkót használ: íj és nyíl csak gyéren fordul elő. A tenger partján lakóknál azonban találni lövő fegyvereket is, különösen a régi kovafegyvereket. Pajzsot csak igen kivételesen használnak.

A néger mindenben kevésbé éri be. Az ember majdnem azt hinné, hogy éppen úgy, amint idegzetük kevésbé érzékeny, emésztőszerveik is másképpen vannak alkotva, mint az európaiaké. A néger képes minden utóbaj nélkül roppant mennyiségű tápszert egyszerre megenni, de másrészt megint hosszú időn át igen csekély mennyiséggel éri be. Megeszi a romlott húst s a beteg vagy elhullott állatokét egészségére való minden hátrány nélkül.

Ha kedvezők a viszonyok, akkor az igaz, inkább esznek marhahúst vagy halat, de éppenséggel nincs ellenükre oroszlán, hiéna, krokodilus, kutya és patkányhúson lakmározni, sőt a kutya húsa oly kizárólagos kedves falat náluk, hogy annak élvezetét a népszokás csakis az előjoggal bíró férfinemnek engedi meg.

Antropofágia csak az ország bensejében, de ott is már ritkán fordul elő. Nagy éhség idejében azonban megtörténik, hogy egy elaggott törzsrokon kénytelen eledelül szolgálni a szerető rokonoknak, és nem

tréfául, hanem mint tényt említjük meg, hogy különösen ízléses gulyásnak azt tartják, a melynek alkatrészeihez egy férfi, négy nő, s egy ökörnek a húsa szolgál. Egyébiránt a hús eledel nem képez szükségletet a négernél, éppen úgy szolgál egészségére, ha tisztán növényvel táplálkozik; amidőn rizs és manióka képezik főeledelét.

Kedélyére nézve a néger vidám és gondtalan; a holnappal nem tördök és a múltat hamar feledi el. Tehát a kiállott sanyarúságból nem okul, és nem gondol arra, hogy célszerű lenne eleséget félrerakni. Az igaz, hogy ily vállalkozás oly éghajlatban, ahol minden szerves képződmény csakhamar feloszlásnak indul, a körültekintés oly fokát tételze fel, a melytől a néger még igen távol áll. Ezen állapotnak aztán az a következménye, hogy kimaradhatatlanul éhség áll be akkor, ha a várt időszerű esők elmaradnak, ami éppen nem tartozik a ritkaságok közé.

Azon kérdést illetőleg, ha váljon az érzékekre nézve szintén ép oly lényeges különbségek léteznek-e a néger és fehér faj között, mint az emésztő szervekre s idegrendszerre nézve, az eddigi megfigyelések kevésbé tájékoztatnak. Úgy látszik, hogy a látás nem élesebb a négernél mint a fehér embernél. Éles megfigyelő, valamint kitűnő emlékező tehetséget azonban kétségtelenül tapasztalhatni a négereknél, de az utóbbi tulajdonságot tekintve, ne feledjük el, hogy e kitűnő emlékező tehetséget tapasztalhatjuk mindazon kevésbé kifejlődött embereknek kik az emlékező tehetséget támogató eszközöket, mindenekelőtt az olvasás mesterségét nélkülözni kénytelenek.

Ezen tulajdonságuk, nem egy fontos szolgálatra teszi őket alkalmassá, mint például utazásoknál vezetőkül vagy pedig hajós kalauzokul. A hallás érzékére nézve, bizonyossággal lehet állítani, hogy a fekete emberfajnak határozottan jó zenei hallása van. Indulókat, táncritmusban tartott darabokat és egyszerű dalokat jól fognak fel; nehezebb dolgokat azonban már nem. – így állnak a tapasztalatok a nyugat-afrikai négerekre nézve.

Ami azonban a néger fajt általában illeti, szellemi és kedélybeli tulajdonságaira nézve – a rabszolgaság behozatala, gyakorlása és megszüntetése óta – számtalan egymással egészen ellentétes nézet nyilvánult. Még a legszélsőbb vélemények támogatására is mindig szembezőkő példákat tudtak felhozni. Csakis a néger faj által alapított művelt államszervezetek fogják talán az ezeknél felmerülendő tünetek során, a lebegő kérdésekre a végleges választ megadni. Míg a néger a fehérrel – és pedig tőle többé-kevésbé függő helyzetben – fog együtt

élni, addig az Ítélet róluk mindig elfogult lesz. Annyi azonban aligha vonható kétségbe, hogy – legalább a fehér emberrel szemben – egy tulajdonságban teljesen szűkülködnek, a mely különben – legyünk igazak – a fehér embernél is ritkább mint sem gondolnánk, de a mely aligha nem a jó lelki tulajdonságok legfőbbjeül tekinthető, értjük a háládatosságot.

Müldner fregatta-kapitány elbeszéli, hogy egy fehér ember megmentette az ő szeme láttára egy néger életét; a fehér ember a megmentettet egyelőre magánál tartotta meg, és este felé a közeli forráshoz akarta küldeni, hogy egy korsó vizet hozzon. A néger késznek nyilatkozott megtenni e szolgálatot, de mindenekelőtt azon kérdést hozta tisztába, hogy mennyi lesz a fizetése a teendő útért.

Más eset: az »Albatros« által ott talált egy másik hadihajónak parancsnoka, egy négernek szorgos kérésére, szabad utazást engedett a hadihajón Kamerunból San-Thoméba. A hadihajókon bevett szokás szerint, a már egyszer a földéltre fölvetett utas ételmezését is ingyen kapja, és pedig a hajóparancsnok költségén. San-Thomé-ból a négert ugyanazon hajón ismét visszaszállították Kamerunba. Midőn a néger partra szállani készülődött, a hajó parancsnoka levelet akart neki átadni, hogy azt a partraszállás helyének közvetlen szomszédságában levő házban adná át. A néger minden habozás nélkül átvette a levelet, de szintén minden habozás nélkül egy shillinget követelt fizetésül a megbízatásért. Ily példák, minthogy tipikusak, mutatják, hogy a háládatossági kötelességnek fogalma még egyáltalán nem hatolt be a négerek gondolkozásmódjába.

Feltűnik az európai előtt, hogy a néger mily csekély fokát mutatja a csodálkozásnak, ha valamely előtte teljesen ismeretlen tárgyat pillant meg, amelyre pedig semmi magyarázatot nem tud.

Csodálkozása minden körülmények közt csak nagyon rövid ideig tart. A néger a maga módja szerint magyarázatot alkot magának az új tárgyról s avval aztán megszűnik érdeklődése. Példának okáért: egy négernek megmutattak egy zenélő szelencét; pillanatra fölébresztette kíváncsiságát; megnézte, megtapintgatta és hallgatódzott a belőle kihangzó zenére. Csakhamar azonban kijelenté: hogy nincs is azon semmi különös; a szelencében kis emberke ül, aki csinálja a zenét, »ámde a zene amelyet én csinálok, sokkal szebb.« Ez így megy minden új tárgynál; nem ébresztenek föl benne sem csodálkozást, sem bámulatot, s a dolgot akképpen intézi el, hogy körülbelül azt mondja: »a fehér ember szokásaihoz tartozik.« Másképpen áll a dolog, ha oly

tárgyakról van szó, amelyek »a fekete ember szokásaihoz« állnak vonatkozásban. Ilyenek mindenek előtt: a pálinka, dohány, vagy fegyverek és pamut-szövetek. Ezeket nagyra becsüli. Azon mértékben, amelyben érzi a néger, hogy rászorult a fehér emberre, hogy e tárgyhoz hozzájuthasson, becsüli őt; de nagyon tévednénk, ha azt hinnők, hogy talán a néger a fehér embert valami magasabb lénynek szokta tekinteni. Ő nem lát a fehér emberben mást – mint más fajtájú lényt. Sok helyütt a négerek közt azon hit van elterjedve, hogy a fehér ember, mint a hal »a tengerből származik.«

Egyébiránt nem lehet mondani, hogy az alsó-guineai négerok, különösen azok, akik a portugál birtokot lakják, ellenséges állást foglalnának el az európai műveltséggel szemközt; de igenis a misszionáriusok és mások iránt, akik a kultúra terjesztésén köztük fáradoznak, oly annyira közönyösen viselkednek, hogy az eddig elért eredmény vajmi csekély.

A kérdésben forgó néger törzseknek nincsen saját vallásuk; a náluk szokásos fétisztisztelet csakis legelső fejlődési foknak tekinthető valamely vallás távoli képződésére.

Sokan úgy vélekednek, hogy a kereszténység szelíd tanaival, ideális alapjával, nem való a fekete fajnak, s hogy az éjszokról és keletről lassan de félreismerhetetlenül előrehatoló iszlámizmus az érzéki világnak tett jól kiszámított engedményeivel, fogja e népeket a jövőben meghódítani. Ezen vélemény alaposságát az utolsó események Közép-Afrikában s annak keleti részeiben nem csekély mértékben támogatják.

Az Alsó-Guineában uralkodó portugálok több század tapasztalásaival rendelkeznek. Ezen tapasztalatok eredményeként tekinthető azon nézet, hogy in ultima analysi az európai műveltség ép oly kevésbé való a négernek, mint a fekete kontinens éghajlata az európainak. A gyakorlati életre alkalmazva – eme felfogásnak értelme az, hogy Portugália a fehér faj kevés képviselője által kihasználja a feketék erejét Alsó-Guineában, egyébként pedig nem zavarja a néger törzseket hagyományaikban, hajlamaikban és szokásaikban. Ha pedig erőszakkal kísérelné meg e négertörzsekbe az előttük érthetetlen európai kultúrát oltani, akkor ez minden valószínűség szerint végeredményében, a művelődés tárgyául kiválasztottak kiirtásához vezetne; ugyanaz történnék meg, ami Amerikában és Ausztráliában történt. Ott azon természeti processus, mely szerint a fennmaradásért való küzdelemben az erősebb és életképesebb fajok a gyengébbeket kiszorítják, már eldőlt; de

itt – Afrikában – a bennszülött lakosságot ugyan szintén ki lehetne szorítani, és megsemmisíteni, csak hogy ezáltal az, aki őket kiszorította, nem nyerne tért további fejlődésre, mivel itt a kaukázai faj nem tenyészhetik és nem szaporodhat, mint teheti azt Amerikában és Ausztráliában.

Más kérdés az, ha vajon a mongol faj nem boldogulhatna-e itt? A kínai kulikkal közelebb tett kísérletek még sokkal újabbak, mintsem hogy erre már ez idő szerint feleletet adni lehetne. Ha mégis egykor ki fognának szoríttatni s irtatni a négerek Közép-Afrikában, akkor szerencsének tekinthető lesz a kaukázai fajra, legalább a már jelenleg is a kínai emberfölösleg által szorongatott nyugati éjszak-amerikaiakra és ausztráliaiakra nézve, ha a mongol faj fogná elvállalni ezen kegyetlennek látszó, de talán a természetnek előbb érintett törvényén alapuló feladat megoldását.

A Kongó megnyitása s a független Kongó-állam megalapítása folytán a közép-afrikai törzsek világállása újabb változásnak néz elébe. A belga király védnökölte európai afrikai-társaság tevékenységének egyik célja: a kultúrát a néger törzsek közt terjeszteni, a másik cél: kereskedelmi összeköttetéseket létrehozni s fenntartani. A feladat első része, minden valószínűség szerint sokkal nehezebben fog sikerülni, mint a kereskedelmi nyereségre vonatkozó másik része. Hogy az utóbbi nagyjából mértékben sikerülhessen, legtanácsosabb lenne az itt már századok óta megtelepült portugálok eljárását utánogni.

Ők az újkori humánus szellemnek hódolva, a rabszolgaságot már több idővel ezelőtt eltörölték ugyan, de azt oly rendszerrel pótolták, amely a máshol követett igen költséges kuli-rendszertől, voltaképpen csak egyszerűsége s olcsósága által különbözik, és még abban, hogy nem szükséges új és sok ízben megbízhatatlannak mutatkozott elemet az országba behozni. Nem vásárolják meg többé a négert, hanem kibérlik valamely törzsfőnöktől – *szobba* – és nem kérdezik soha tőle, honnan vette a kibérlendő négert. A főnök által ilyképpen munkabérbe adott feketék gyakran hadifoglyok, sokszorta azonban saját törzsbeliek, és rendesen kevés idő lejártával belenyugosznak sorsukba. A szobba 4-10 £ közt váltakozó összeget kap egyszer s mindenkorra egy négerért, ez utóbbi pedig: élelmezést, ruházatot, már tí. annyit, amennyit egyáltalán visel, ápolást betegség esetében, lakást és havonként 600 reist, a mi 1 1/3 aranyforinttal egyenértékű. A kormány felügyel arra, hogy a szerződés, mely öt évre köttetik, megtartassék. Így minden életfenntartási gondtól menten, jó bánásmódban részesülve és

munkával épen túl nem terheltetve, az ilyképpen kibérelt néger sorsával meg van elégedve, és bizonyára sok munkás – az európai iparkörülletekben – irigyelhetné őt. Tény, hogy az egyszer kibérelt néger a legtöbb esetben a szerződési idő lejártá után, ugyanazon bérért és feltételek mellett, önként újabb öt évi szolgálatba lép.

A közép-afrikai néger legfeltűnőbb egyik tulajdonsága a restség; a munkára való némi kényszer csak jótétemény rá nézve, és talán a négerek előbb vázolt bér munkája megadja a lehetőséget arra, hogy átöröklés útján generációk multán bizonyos munkás vér fog a néger fajban képződni.

A három fő kikötő: Mosszamédes, Benguela és Loandán kívül említésre méltók még Ambriz és Novo Redondo. Az ország bensejében a legfontosabb helységek: Ambaca, Kazengo, Dombé Grande, Dondo Golungo, Huila Alto, Malange, Pungo Adongo és Quillengues. Ezen helységek egymás között és a kikötővárosokkal távírda-vonalok által vannak összekötve. Egyébként azonban a közlekedési eszközök igen gyarlók; az utak a kedvezőtlen terepviszonyok folytán rosszak és kiérve a város határából, mindössze is ösvényekké zsugorodnak össze; ennél fogva az árúk továbbítása csak itt-ott történik szekerek segítségével, a legtöbb esetben teher-hordók – cargadores – végzik e munkát, és karavánokba rendezve teszik meg az utat.

A teherhordónak rendszeren 2 arrobas, vagyis 30 kg súlyt kell viselnie, s ezen teherrel képes naponta 30 kilométert megtenni, amiért 350 reist (77 kr.) kap napjáért, amely értéket többnyire szövetekben vagy más cserecikkekben fizetik.

A már mondottakból könnyen következtethető, hogy e tartományoknak alig van jövedelmük, és miután az anyaország sem gazdag tőkékben, hogy nagyobb szerű befektetéseket tehessen, amelyek kezdetben legalább jövedelmet nem hajtának, ennél fogva a közlekedési intézmények általában el vannak hanyagolva, s a kikötőkért is vajmi kevés történik. A legutolsó időben azonban – talán a Kongó-államtól fenyegető verseny folytán – ez irányban mozgalom indult meg, és a sok terv közöl, hiszik, hogy kettő csakugyan létesülni fog, ti. a Mosszamédes és Loanda tengeri városokból kiinduló két vasút.

Ez idő szerint azonban az utak nem léte vagy rossz állapota, hajózható folyók hiánya, a partok egyhangú, öblöket nélkülöző alakzata s nem legkisebb mértékben a bennszülöttek lopásra és rablásra való hajlandósága, mind olyan körülmény, mely nem engedi, hogy élénk forgalom fejlődhesse ki.

Az alsó-guineai tengerpart kedvezőtlen viszonyai igen megnehezítik a hajóknak a különben is kevés számú kikötőkbe való befutást. A téli hónapokban, ti. júniustól szeptemberig, át nem látszó ködös légkör fedi el a partokat, úgy hogy csak mintegy 6 tengeri mértföld távolságra pillanthatni meg azokat, de még ezen távolságban is teljesen egyhangú, szürke vízszintes csíkoktól keresztülhúzott, homoksárgaságú képet nyújtanak, melyeknek csekély emelkedésű és felső részében kissé sötétebb színű széle teljesen párhuzamosnak látszik a tengerszínével. A beljebb fekvő csúcsok, jellemző alakzat hiányában, szintén nem alkalmasak helymeghatározásra a közeledő hajónak, mely okokból a térképek sem használnak semmit. A hajó helymeghatározását nehezíti azon körülmény is, hogy e partok mentében a tenger áramai igen változók és kevésbé ismeretesek. Biztos tájékozást csupán néhány sziklás fok nyújt, melyeket azonban csakis 1.5 teng. mértföld közelségből lehet felismerni; ez oly körülmény, mely háborgós tengernél veszélyezteti a hajó biztosságát; csendes tengernél azonban nem képez akadályt a hajóknak, mivel a partok előtti tenger mentes minden zátonytól, melyek csakis a vízfolyások torkolatainál találhatók.

A mi már most Mosszamédes városát illeti, mely székhelye a hasonló nevű tartománynak, fekvése a tenger partján eléggé csinos, körül van azonban véve széles fehér homokövtől, úgy hogy a lakosok kertjei csakis 3 angol mértföld távolságban a várostól veszik kezdetüket. De van egy tulajdonsága, mely e partokon különös fontossággal bír, s ez a kedvező éghajlat, mely e várost, tropikus fekvése dacára, a többiek fölött kitünteti.

E kedvező klíma folytán, ezen pont kiválasztása a még csak 40 évvel ezelőtt alapított város számára, igen szerencsésnek mondható. Jó klímája mellett – minden meteorologikus tabelláknál hangosabban szól azon körülmény, hogy a város 523 fehér lakója közül két ötödrész a nőnemhez tartozik, pedig – amint már fentebb érintettük – a nők legkevésbé bírják elviselni a nyugat afrikai hőséget és nedvességet. Éppen ezért a fehér nők, mint valami szanatóriumot keresik fel Mosszamédest. A feketék száma a városban mintegy 4000-re rúg. A tartomány bensejében is több fehér nő él, mint Angola többi tartományaiban, s ezek közt vannak a Fok-tartományból bevándorolt boerek nejei és leányai.

A város terve egészen szabályos; a parttal párhuzamos négy utcát több keresztutca metszi keresztül derékszögben; 264 földszintes kőház

képezi a város tömbét. Mögötte található, a legszegényebb feketék által lakott mintegy 40 agyagból vagy gallyakból készült viskó. Terei közül csakis a piac és a kormányzó épületének igen gondosan tartott kertje érdemel említést. A nyilvános hatóságok közül felsorolandók: a tartományi kormányzóság, a város hatósága, plébánia, kikötő-hivatal, a posta-, távírda-, egészségügyi-, államjósági- s a közmunkák hivatala, valamint a törvényszék és két közjegyzőség.

Különös azonban az, hogy míg oly tengerentúli piacokon is, ahol valamennyi európai állam konzulátusok által van képviselve, csak nagy ritkán találni török konzult, Mosszamédesben kivételképpen megfordítva áll a dolog, és csakis a hitetlenek által annyira szorongatott török uralkodó alattvalói számára létezik konzuláris képviselő.

Az ottani erőd, mely hivatva lenne esetleg oltalmat nyújtani a lakosságnak, ily oltalomra leginkább maga szorul, és mint Müldner fregatta-kapitány megjegyzi: ósdi keréktalpakon nyugvó 24 és 18 fontos vas és 5, szintén elöltöltő, bronz ágyúit szorultság nélkül nem merné éles töltésű lövés erőpróbájának kitenni. A kaszárnyahelyiség elegendő két, egyenkint 250 emberből álló zászlóalj számára. Akkoron az őrséget egy ily – négerekből álló – zászlóalj képezte. Amily csekélyek e négerkatonák szükségletei, ép oly sajátos egynémely szabályzat, melyet velük szemben alkalmazni kénytelenek. Így fekvő helyeik nem egyebek gyékénnyel takart deszka padágyaknál; ezek fölött polcok vannak, ahol fegyverzetüket és felszereléseiket rakják el. Este a névsor felolvasása után le kell feküdniük; amikor a hálótermet becsukják, és őrizet alatt tartják, nehogy éjjel kiszökve felfeszíthetetlen hajlamuknak engedve, lopjanak és raboljanak.

Az öböl, melynek partján a város fekszik, eléggé biztos horgonyzó helyeket nyújt az azt felkereső hajóknak, de a zátonyok miatt nem könnyen közelíthető meg.

San-Felipe di Benguelá-t, a hasonnevezű tartomány székhelyét a magyar ember már hírneves hazánkfia Magyar László leírásaiból is ismeri. Ott a lefolyt, több mint három évtized óta semmi sem változott. Pokoli klímája és a partokat borító mocsarak lehetetlenné teszik, hogy az európai ember ott meghonosodhassék; a kormányzót is minduntalan felváltani kénytelenek. A fehérek száma mintegy 3000 fekete mellett most is 30 és 50 közt változik, kiket a parti láz és dizentéria pusztít. Mióta a zsaggák 1836-ban elpusztították a várost, de különösen mióta a rabszolgákkal való kereskedés, melynek e partokon fő kiviteli helye volt, megszűnt, mindinkább hanyatlásnak indult, habár a tarto-

mány benseje gazdag tropikus terményekben. Hozzájárul az is, hogy kikötőjét, mely különben tágas, az előtte fekvő homoktorlaszok miatt, igen nehéz megközelíteni.

Csak óriási befektetések és kitartó egészségügyi javítási munkálatok útján, minőket például az angolok vittek véghez Calcuttában, lehetne itt némileg segíteni, ámde ilyenekre nincs a portugáloknak erejük.

A Benguelától éjszakra fekvő San-Paolo de Loanda nemcsak a Loanda nevű tartománynak, hanem az egész angolai királyságnak székhelye, és kereskedelmi tekintetben is legfontosabb pontja a gyarmati birtoknak.

A kormányzót támogatja az oldala mellett működő földművelési és gyarmatosítási minisztérium. A városi hatóságon kívül van ott egy törvényszék és rendőrségi hivatal. Loanda egyúttal a portugál afrikai hadihajó osztálynak állomási helye. Konzulátusokat tartanak ott Német-, Angol-, Francia-, Olasz-, Spanyol-, Görög- és Törökországok valamint az éjszak-amerikai Egyesült Államok. A német konzul egyúttal Hollandiát is képviseli, és fennforgó esetekben a mi monarchiánk hozzátartozóinak érdekeit is védelme alá veszi.

Loanda lakosságát mintegy 1.500 fehérre és 19.000 négerre becsülik.

Négy igen festői kinézésű, de különben nem nagy katonai értékkel bíró erőd védi a várost; azok egyike – a San-Miguel erőd – egyúttal börtönül szolgál az ide deportált portugál bűnösöknek. De ha az említett gyarló erődök nem is, annál jobban képesek megvédeni a várost az ott állomásozó hadihajók, amelyek részére egy – habár szerény – arzenál áll rendelkezésre.

A város félkörben veszi körül a valóban pompás és kényelmes kikötőt, és felső s alsó részre oszlik, amelyek fehérre mázolt kőházaikkal, vörös cserépfödeleikkel, templomtornyaiikkal és erődeikkel a tengerről közeledőre éppen oly kellemes, mint nagyszerű benyomást tesznek. A város magasabb része majdnem kizárólag kormányépületekből áll. Ott vannak a kormányzó és a püspök palotái, egy régi jezsuita templom, több más templom és a kórház. A kikötő közelében a kereskedőség telepedett le. A néger város pedig négyszögű agyagviskóival a kikötő keleti részén terjed el. Míg a kisebb utcákban az ember lába bokáig süllyed el a forró homokban, addig a főutcák jól vannak kikövezve, szélesek és mindkét oldalukat pompás vörös virágú akác-fák, tamarindák, borsfák és kókuszpalmák szegélyezik. A házak több-

nyire csak földszintiek és kevés egyemeletes; nemcsak homlokzataik, hanem belől is a falak és padmalyok – az anyaországból ide deportált ügyeskező gonosztevőktől – festményekkel gazdagon díszítvék.

Rontja a hatást, hogy az ablaküvegek többnyire hiányzanak, és miután az enyhe klíma folytán nem igen szükségesek, nem gondolnak rá az eltörteket újakkal pótolni, de még avval sem, hogy a még létezőket tisztán tartsák. A tisztaság egyáltalán – nagyon kevés ház kivételével, melyekben művelt európai nők tartják a gyeplőt kezükben – ismeretlen fogalom Loandában. A szemetet egyszerűen a parton rakják le, ahol iszonyú büzt terjeszt el, nem csoda tehát, ha az egészségügyi állapotok is megfelelően rosszak, mihez nem kevéssé járul az, hogy az ivóvíz, melyet az ottani barátok által pár századdal ezelőtt roppant nehézségek közt ásatott régi kutak szolgáltatnak, kevés és rossz minőségű is, ami mindenesetre nagy kalamitás e különben is egészségtelen és forró éghajlatú városra nézve.

E bajon most azonban segíteni készülnek, és egy angol vállalatnak engedélyt adtak vízmű építésére, mely vállalat a Rio-Rengó folyó vizét szándékszik a városba vezetni. Miután pedig az eső is kevés, képzelhető az irtózatossága, mely az aequatortól nem egészen kilenc szélességi foknyi távolságra eső ezen városban az uralkodó szárazság folytán kifejlődik, és sok betegségnek, különösen a tifuszos láznak okozója. Nagy csapás Loandára nézve az itt tömegesen előforduló homokbolha, melyektől leginkább az itt rendszeren mezítláb járó négerrek szenvednek; e kelletlen rovar a végtagok bőrébe ássa be magát, gyulladásokat és fájdalmas keléseket okozva; a homokos és piszkos utcák valóságos meleg ágyakat szolgáltatnak e rovarnak a végtelenig való elszaporodására.

A kormány mit sem tesz a város egészségügyi állapotának javítására. Ellenben az ottani kórház megfelel minden kíváncsnak, és 350 betegre van berendezve. Egészben véve a város inkább a hanyatlásnak, mintsem a fellendülésnek adja képét, csak külső máza európai. Kereskedése, annak dacára, hogy oly roppant területnek főhelye, éppen nem jelentékeny, amit a közlekedési eszközök teljes hiánya eléggé megmagyaráz; csak egyetlen út vezet az ország belsejébe, de ez is a városon kívül már csak egyszerű ösvénnyé zsugorodik össze.

Újabban azonban mozgalom indult meg több vasút építésére, ezek egyike Ambazába, másika Kalumbóba vezetne; félő azonban, hogy – tőkék hiányában – e tervek testet nem fognak ölteni. Angolok, franciák avagy németek pedig nem lesznek hajlandók, tőkéiket ily kétes jö-

vőjű befektetésekre kockáztatni, annál kevésbé, minthogy nincs is érdekükben a portugálok e gyarmatbirtokát felvirágoztatni. Közlekedési eszközök hiányában pedig e nagykiterjedésű és belsejében igen termékeny gyarmat virágzásnak nem indulhat.

Hadihajónk 1886. szept. 3-án vett búcsút Angola partjaitól. 5-én reggel 9 1/2 órakor a Padron fok merült fel a láthatáron, s az Albatros a Kongó torkolata felé vette útját, mely folyamnak zavaros vizét már egy órával előbb tisztán meg lehetett különböztetni. 3-kor délután már a Cáva fokot (Sharkpoint) érte el, s a jelzésre csónakjában közeledő kalauzt a földélzetre felvévén, segítségével a Kongónak Banána nevű ágába befutott, ahol a szintén Banána nevű telep öblében 4 1/2-kor horgonyt vetett.

Tudjuk, hogy a Kongó Állam függetlensége s állandó neutralitása, a belga király souverainitása alatt 1885. július 1-én a feljebb fekvő Bómában lett kikiáltva.

Ámde sokkal fontosabb Banána, mely fekvésénél fogva a Kongó egyik torkolatában hivatva lesz 2.091.000 □ km kiterjedésű területnek és Stanley által 40 millióra becsült, lakosságnak forgalmát a többi világgal közvetíteni. A Kongó folyamnak már azon okból is nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk, mivel a Niger torkolatától kezdve a Foktartomány déli csúcsáig, tehát 41 szélességi fokon át az egyetlen folyó, mely nincs zátony torlaszok által a tengeri forgalomtól elvágvá, és jó darabig tengeri járművek által is hajózható.

Habár Banána egyike a legrégebbi telepeknek a Kongó partján, mégis lakossága csak mintegy 100 európaiból és 700 négerből áll. Székhelye a Kongó állam egy kormányzósági hivatalának, a posta- és vámhivatalnak, valamint egy törvényszéknek.

Van ott továbbá négy nagyobb szerű kereskedelmi telep, ti. egy hollandi, egy francia, egy portugál s egy angol.

E főtelepektől függnek az általuk a többi forgalmi helyeken – a Kongón fölfelé – alapított fiók intézetek. Banána egyúttal székhelye a kongói kereskedelemben érdekelt társaságok ügynökségeinek. A Kongó vidékéről érkező áruknak itt van raktári helyük, valamint azon áruknak is, melyek cserekereskedés céljából Európából érkeznek.

A fehér lakosság: hivatalnokok, kereskedők, ügynökök s azok segédeiből áll; a néger lakosság pedig végzi a kézimunkát. E négerek részben Kru törzsbeliak (Crooboyes), részben Groomenek; az előbbieket, kik a libériai szerezsen köztársaságból és Sierra Leone angol gyarmatból jönnek, többnyire egy évre állnak be szolgálatba a kereske-

delmi telepek valamelyikénél, ahol őket mint jó munkásokat igen megbecsülik. Az úgynevezett Croomen-ek azonban voltaképpen nem egyebek rabszolgáknál, s a Kongó alsó vidékéről származnak; névleg ugyan bérbe fogadtatnak, de lényegileg s a valóság szerint megvásárolják őket a törzsfőnököktől. De azért jól bánnak velük, jól élelmezik őket, munkával épen nem terhelik túl, és feleségeikkel és gyermekeikkel együtt valószínűleg jobban, és mindenestre bántalmatlanabban, élnek, mint szabad testvéreik.

A banánai négerek e szolgáltatási állapota ellen, elméleti szempontból sem tétethetnék ellenvetés, ha oly szabály avagy szokás léteznék – amint az az eset a portugáli Alsó-Guineában – ti. hogy bizonyos idő – ott 5 év lefolyta után a szerződés előre megállapított végét érné, és a néger szabad elhatározásától függne, a bérszerződést megújítani vagy nem; ez esetben igen valószínűleg, a bérszerződés megújítása itt is csakhamar majdnem szabállyá válnék, amint hogy Alsó-Guineában állandó szokássá nőtte ki magát.

Banánában az európaiak lakta házak, valamint a nagy és szép árúraktárak fából építvék, kő vagy cölöp alapokon. A négerek által lakott házak azonban többnyire könnyű, barakkszerű épületek bambusznadból, fafödelekkel.

Minden egyes kereskedelmi telep valóságos kis erőd. Pallisádok közé zárva, mindegyik telep jól felszerelt fegyvertárral rendelkezik. Habár a Kongó állam, a folyó mentén fölállított európai kereskedelmi telepek védelmére 200 főből álló európai tisztektől vezényelt rendes fegyveres erő fölött rendelkezik, mégis szükséges, hogy védelmükről az európaiak személyesen is gondoskodjanak, s a várható támadásokra mindig előkészülve legyenek. Így például: a hollandi telep Banánában 12 könnyű bronz ágyú és 200 puskával bír. A többi telep is megfelelő fegyver-készlettel rendelkezik; hasonló állapotot találunk a Kongón föl-felé létező fióktelepeknél, ahol hadi készenlétük mintegy jelzésére szokásos minden reggel és este egy kisebb vagy nagyobb ágyút elsütönni, aszerint amint gyengébb vagy erősebb hatást találnak az európaiak szükségesnek. Eddigéle azonban nem panaszkodhattak gyakori támadásokról.

A forgalom Banánában kizárólag a Kongóra van utalva. A sűrű mocsáros erdőkön keresztül, melyek a tengerparti vidéket a Kongó alsó folyásán elborítják, nem lehetett eddigéle egyéb közlekedési utakat, mint néhány teljesen kezdetleges ösvényt megnyitni, amelyeket minő-

ségüknél fogva csakis a bennszülöttek használhatnak. Feljebb a Kongón van már néhány említésre méltó közlekedési vonal.

Banánától visz egy út Rio Niadi-ig, mely onnan azután éjszaki-nyugati irányban a tengerpartig vezet. A Kongó jobb partján Monsucco - és Noki összeköttetésben áll San-Salvadorral Angolában. Tovább keletre találunk egy útvonalat, mely Mambucától észak felé vezet, és M'Pumbó-nál azon utat keresztezi, mely a Kongó partján Maniángából indul ki. Végre a De Zinga-i vízesésektől út vezet San-Salvadorig. Legújabbban azonban a Kongó mentében vasutat terveznek, sőt az első munkálatokhoz már hozzá is kezdettek, és a kérdés csak az, vajon leküzdhetők lesznek-e az óriási nehézségek?

Az egyetlen valódi közlekedési ér azonban a Kongó mellékfolyóival, s ez még hosszú időig így fog maradni. Kisebb hajóknak e vizek igen kiterjedt hajózást engednek meg, mely csak Vivi-től följebb talál akadályokat a zuhatagokban, azután azonban a nagy vízesések által teljesen lehetetlenné tétetik. Oly hajók, melyek 7 méternél kevesebbet gázolnak Bómáig, erős gépekkel ellátott folyamgőzösök pedig Vivi-ig hatolhatnak fel. A tengerparttól ezen pontokig számos gőzös és gőzhajó közlekedik, melyek a nagyobb kereskedelmi telepek tulajdonai. Van még egy portugál társaságnak két helyi gőzőse, azután számos parton járó hajó. Még nagyon messze fenn a Kongón, ott ahol hajózási akadályoktól ment, járvák a telepek gőzhajói. A banánai hollandi, angol és francia telepeknek két-két gőzhajója közvetíti az áruforgalmat egészen a Yellalái esésekig. Európával Banána egy angol, egy német s egy portugál gőzhajózási vonal segítségével áll sűrű összeköttetésben.

Az »Albatros« a Kongón fölfelé fekvő Puerto de Lenhát szándékozván fölkeresni kalauzt keresett, de a telepek kalauzai véletlenül mind távol voltak. Szerencsére azonban a Kongó partján fekvő San-Antonio, portugál birtok előljárója – e körülményről értesülvén – saját kalauzát ajánlotta fel a szolgálatra.

Szeptember 7-én reggel 7 órakor indult el hadihajónk, és 1.30 órakor délután vetett horgonyt Puerto de Lenhá-nál az ottani két kereskedelmi telep közelében.

Ez útban a kalauz, egy néger, bámulatos ügyességet fejtett ki, sokszor egészen 50 méterig való közelségben a parttól vezette a hajót, csak hogy a folyam roppant erejű ellensodrát kikerülje. Ez által alkalmuk nyílt utasainknak a folyam partjainak dús, tropikus növényzetét, mely belenyúlt egészen a folyam hullámaiba, közvetlen közelségből bámulni. A növényzet rendkívüli sűrűsége csak ritkán engedett

meg egy-egy pillantást a fantasztikus ívezeteken és a pálma cserjék alakdús csoportozatain keresztül.

A főfolyamba torkoló számos mellékfolyót a bennszülöttek csónakjai (Canoe) élénkítették. A kezdő kultúra nyomát azonban csakis a telepekhez tartozó néhány ház mutatja. Ünnepeyes csend uralkodik a hatalmas folyón, valamint az egész természetén köröskörül, mely nagyszerű, szemgyönyörködtető természetes parknak képét nyújtja.

Puerto de Lenha csakis a banánai, hollandi és angol telepek fiókjaiból áll; ez időben összes lakossága négy európaít s mintegy 50 négert számlált. A portugáloknak is volt itt azelőtt kisebbszerű telepük; egy árvíz alkalmával azonban a telep épületei földestől együtt a Kongóba merültek, és azóta nem pótoltatott. A francia telepnek épületeit zárva s elhagyatva találták; a rossz üzletek folytán megbukott.

A kereskedelmi telep kevés európai lakója barátságosan fogadta az Albatros utasait, akik miután a beszélgetés, kis idő múltán, fesztelebb alakot öltött, megtudták, hogy valamely hadihajó látogatása a Kongó telepek lakóinál eleinte nem okoz örömteljes érzelmeket, sőt ellenkezőleg aggodalmakat. Magyarázatul azt tevék hozzá, hogy egy hadihajó megjelenése eleinte azért kelt fel bennük mindig aggodalmat, mivel fölteszik, hogy egyik vagy másik árulást elkövetett törzsnek valamely vagy valakin elkövetett sérelem megfenyítésére lett kiküldve. Már most eltekintve attól, hogy amint nem egy példa bizonyítja, a hadihajók fellépése – a néger faluk megközelíthetlensége folytán – eredményre vajmi ritkán vezet, a hadihajó visszavonulása után a védtelenül visszamaradt európaiak a négerek bosszújának vannak kitéve. Erősítették továbbá, hogy a telepek lakói legjobban szeretik, ha védelem tekintetében önmagukra hagyják. Még a Kongó állam által nekik jelenleg államilag nyújtott segély sem elegendő arra, hogy az ígért védelemmel egyúttal megtiltott önvédelmet kipótolná.

A védelemre saját erejük a legtöbb esetben elegendőnek bizonyult, mert bármennyire rabló s áruló természetűek is a Kongó négerok, nem harciasok és különösen a lövő fegyverek elől mindig meghátrálnak. A Puerto de Lenha-i telepek is rendelkeznek elegendő a bennszülöttektől rettegett fegyverrel, különösen sok könnyű bronzágyúval.

Utasainknak alkalmuk volt, megismerkedni a telepek előljáróinak a kultúra minden élvezetétől elzárt egyhangú életével, ott tartózkodásuk alatt azt – úgy szólván – velük élven át. Alig hibázunk azt mondva, hogy az amerikai őserdők fehér lakójának, a trapper- és vadásznak, ki szintén mindentől elzárt magányban, de edző küzdelemben keresi

meg az élet szükségleteit, és egészséges éghajlatban tölti el napjait, élete nagyon irigylendőnek tűnik fel, összehasonlítva azon szegény európaiakéval, kik a Kongó öldöklő éghajlatában, ezen előretolt kereskedelmi telepeken – aránylag tétlenül – kénytelenek üzletüknek élni.

Ha azon számtalan cikket, röpiratot és könyvet, melyek a Kongó-állam megszületése óta megjelentek, figyelmünkre méltatjuk, azt találjuk, hogy azokban igen gyakorta azon filantropikus eszme tolatik előtérbe, mint mérvadó, ez állam megalapításánál, hogy a Kongó vidékét lakó népek az európai kultúrának megnyeressenek. Hogy mennyire lesz ezen nemes cél elérése lehetséges, azt csak a távoli jövő fogja megmutathatni.

Igen érdekes mindenesetre azon benyomásokat követni, amelyeknek Müldner fregatta-kapitány jelentésében a Kongó-telepeknél tett látogatásáról kifejezést ad, mint amelyek olyan férfiútól erednek, ki egyikéhez sem tartozik azon pártoknak s illetőleg államoknak, amelyek az ott netalán elérhető nyereségért egymással küzdelmet folytatnak.

Szerinte már az eddigi tapasztalások is igazolják, hogy Stanley és más Afrika-kutatóknak jelentéseik, amelyek a Kongó-vidék megnyitására és civilizálására való mozgalomnak a lökést megadták, sok részben túl rózsások voltak, és hogy nagyon is vérmes reményeket költöttek fel. Mindenekelőtt azon nézetnek ad kifejezést, hogy nem az európai kultúra az, mely ezen népeknek való, és mi is azt hisszük, hogy e nézet előbb-utóbb általánossá fog válni.

Ennélfogva az európai kultúra nem is bír értékkel a Kongó négerre nézve, és ha egyáltalán műveltetniük kell, akkor a velők részesítendő műveltségnek az európaiakétól különbözőnek és olyannak kell lennie, mely a fehérétől oly sokféleképen különböző fekete faj jellemével s az ottani éghajlattal összefér.

Ha azonban a művelődési céloktól eltekintünk, s azon álláspontra helyezkedünk, hogy itt mindenekelőtt arról van szó, e tartományokat a világpiacnak megnyerni, terményeiknek az utat a mi fogyasztási területeinkre megnyitni s azt kieszközölni, hogy e vidék népei a mi iparunk termékeinek vevőivé váljanak, aminek különben szintén művelődési hatása lenne, akkor még azt mondhatni, hogy a mozgásba hozott igen költséges apparátus – fölösleges. Mert ugyanezen célt követik a már évek óta a Kongó partján megtelepült kereskedelmi ügynökségek, és talán jobb lett volna s az elérni óhajtott célnak megfelelőbb,

a tért egészen a kereskedőnek, a kultúra e természetes úttörőjének átengedni.

A folyam partján megtelepült kereskedők panaszkodnak is, hogy az újonnan létesült állam. mint olyan nekik semmi hasznukra, sőt ártalmukra van. Kötelesek most bizonyos vámot, habár nem is nagyot, fizetni s az ennek fejében személyük és vagyonukért az államtól igényelhető biztosság a legtöbb esetben igen problematikus, és gyakran kizárja az azelőtt oly sikeresen gyakorolt önvédelmet, bizony messze van még az idő, midőn a bennszülöttek a sárga csillagos kék lobogót a sérthetetlenség pajzsa gyanánt fogják tisztelni.

Már ma is lehet állítani, hogy azon nagy remények, melyek kezdetben a Kongó-államhoz fűződtek, nagyon alászállottak, de ezzel hasonló mértékben a portugálok féltékenysége is, akik ez állam megalapítását olybá tekintették, mint amely régi – habár nem teljes mértékben gyakorolt – jogaikon csorbát ejtett.

Mindamellett éppen nincs kizárva, hogy még nagy jövő várhat a Kongó-államra. A Kongó ti. az egyetlen folyam, mely tengeri hajók által is tetemes távolságra a tengerparttól hajózható, és mellékágai ugyanannyi vízi utak, melyek a forgalmat egy központtal közvetítetik. Kérdéses csak az, hogy nem lett-e volna jobb mindazon átmeneteket, melyeknek ezen eredmény eléréséig megtörténniük kell, egészen a természetes – semmiféle állami gyámkodás által meg nem akasztott – fejlődésre bízni.

A Kongó-állam tág területét lakó népekről ugyanaz mondható, amit már a portugál Alsó-Guinea lakóiról mondtunk. Európaiak bevándorlását tervezni még senkinek sem jutott eszébe, de a dolgok állásánál és a gyilkos éghajlatnál fogva örütség is lenne, amelynek csak azok esnének biztos áldozatul, akik azon téves véleményben lennének, hogy ez országokban a fehér ember egyéb munkát is végezhetne, mint az olyant, amely egyáltalán nem okoz testi megerőlködést, és a melynél egyúttal a legaggályosabb pontossággal követhetné a higiénikus szabályokat.

Jellemző a Kongó partjainak növényzetét illetőleg a mangrove bokor, igen sajátos és számtalan elágazásaival, amelyek közt a víz megposhad, s az azok közt romlásnak indult állati és növényzeti szervezetekkel, támogatva a folytonosan uralkodó nagy hőségtől, rothadásba mennek át, és a legveszélyesebb miasmáknak állandó, soha ki nem fogyó ágyát képezik. Már ez magában, mihez járul, hogy a talaj nagy távolságokra a partoktól még mindig mocsáros, az itt uralkodó

aequatori forrásánál, teljesen megmagyarázza a malária megbetegedések gyakoriságát.

Ismeretlen azonban az ok, amely ezen megbetegedéseknek itt oly rendkívüli veszélyességét vonja maga után. A kongó-láz minden megelőző tünet avagy arra való hajlandóság előjele nélkül, villámszerűleg és borzasztó hevességgel lép fel, folytonos hányással, vérvizeléssel és többnyire tökéletes magánkívüliséggel lép fel, és aléltsági tünetek közt a halál már kevés óra múltán éri el áldozatát. Különböző befolyások működhetnek itt közbe, amelyek az emberi, különösen a kaukázusi faj szervezetére kártékonyak.

Így például hirtelen halál következett be a Kongón oly kicsi diéta elleni hiba folytán, amely máshol alig vont volna maga után csekély rosszullétet. A Kongó megnyitásának előharcosai között sokan – és minden mások előtt Stanley és Johnston kétségbe vontak sok ily esetet, és ezekre vonatkozólag azt állították, hogy nem annyira az éghajlat, mint meggondolatlansága az illetőknek okozta halálukat. Ámde a meggondolatlanság ezen állíthatása már is magában foglalja a veszély létének bizonyos elismerését. Jó és egészséges vagy legalább tűrhető éghajlatban az elővigyázat erőteljes férfikorban álló egyéneknél – már pedig csak ilyenek keresik fel e vidéket – nem szükséges. Lehetséges, hogy az ország belsejében a magasabb fennsíkokon, amelyekről azonban eddigelé csak igen keveset tudunk, jobb az éghajlat, de kétségen kívül áll, hogy a folyó partjaitól bizonyos távolságig igen rossz az éghajlat. A megérkező európaira nézve pedig határozottan veszélyes.

Az ezen országot beutazott kutatók közül a részre hajlatlanok e tekintetben egyetértének. Sokan közülük, kik már hosszabb ideig tartózkodtak az országban, gonosz klimatikus betegségekre estek, s nem kevesen áldozatul is estek, szomorú bizonyítást szolgáltatván annak, miképpen arról sem lehet szó, hogy bizonyos idő múltán az éghajlatot megszokhatni.

Így, hogy csak a legfeltűnőbb esetek közül néhányat felemlítsünk, meghalt 1885. április 20-án a híres Afrika-kutató, Dr. Nachtigal Gusztáv, mikor a »Möve« német hadihajón hazafelé indulóban volt, visszaesés folytán a Kongón kapott gonosz természetű váltólázban. Hannsens kapitány, a nemzetközi afrikai társaság egyik legderekabb és tetterősebb ügynöke, aki három évi szakadatlan tartózkodás után a Kongón és általában a tropikus Afrikában, már egészen aklimatizáltnak lenni látszott, és csak időről-időre szenvedett igen gyenge lázban, különben pedig erőteljes testalkotásnak és a legjobb egészségnek örven-

dett, meghalt Vivi-ben 1884. december 28-án egyetlen hevesebb láztámadás folytán. Utódja pedig Courto is 1885. június 26-án halt meg Rómában, ugyancsak lázban. Úgyszintén egy másik hivatalnok a nemzetközi afrikai társaságnak, Burns Spencer Eduárd, Leopoldvilleben egyetlen hevesebb láztámadás folytán, amikor már másfél évet töltött volt a Kongón teljes jó egészségben, soha még csak rosszul sem érezvén magát. Ugyanily sors érte Schulze és Tilly hadnagyokat. De nem folytatjuk e névsort, és csak néhány ismeretes egyén esetét akaruk főlemlíteni.

A megkísért szépítgetés ellen, különben nem egy nyomatékos hang szólalt máris fel, így Bastian és dr. Schweinfurth híres Afrika-kutatók, utóbbi írja:

»Semmiképpen sem hiszem, hogy a Kongó partjain fehér települők ezrével hont találhatnának; a termiták országában a fehér ember mindig idegen fog maradni.«

Még Stanley barátja, Johnston is a *Kongó torkolatától Bolóboig* című munkájában írja:

»Az alsó Kongó mocsáros vidéke egészen fel Vivi-ig, igen egészségtelen, és a forróság, különösen Bomában, roppant és majdnem elviselhetetlen. Ellenben Stanley-Pool-tól fölfelé már egészen kellemes. Az igaz – folytatja –, hogy ez csak a hőségre vonatkozik, pedig nem ebben fekszik a veszély, hanem a hihetetlen nedvességben s a sűrű felhőszerű ködökben, melyek még a száraz évszakban is reggelenként támadnak, és mindent keresztül áztatnak.«

Schulze hadnagy halála alkalmából pedig dr. Zintgraff Jenő természettudós és Afrika-utazó ezeket írja:

»San-Salvador-ban e napokban halt meg kongó-lázban a berlini afrikai társaság által kiküldött expedíció vezére, Schulze hadnagy. Végre óhajításainak célját elérve, éppen a mintegy 100 Loango-emberből álló expedíció élén indulandó volt, midőn az orvhalál elérte. Valóban alattomosnak nevezhető e halál. Azok után, hogy 14 nap alatt itt Bómában négy erőteljes férfiút meghalni láttam, senkit sem hiszek többé biztosnak. Mindig és minden időben eljöhet, éppen úgy elragadja azon utazót, aki éppen frissen megérkezett és hősies elszántsággal hozzáfog a tudománynak tett fogadást teljesíteni. Mint az csak az

imént történt szerencsétlen hazánkfiával, amint könyörületlenül a sírba taszítja a sikertől koronázott kutatót, a már hazatérőt, amint az közelebb Hannsen belga kapitánnyal esett meg, ki Afrikában való három évi tartózkodás után visszatért egy sikeres expedícióból a Kongó felső vidékéről, és hazatérő félben Európába, Vivi-ben, legszebb korában halt meg.«

Így írnak tapasztalt természetbúvárok és tudós utasok, kik sokáig éltek a Kongón, és akikről fel sem tehető, hogy a viszonyokat más-képpen fessék, mint a hogy valóban vannak.

Teljes bizonyossággal lehet tehát állítani, hogy a Kongó-partjainak, különösen a folyam alsó részében, veszélyes klímája útját fogja állani annak, hogy ott európaiak állandóan megtelepedhessenek. Vannak a természetnek törvényei, melyekkel dacolni nem lehet, velők szemben az ember tehetetlen, és vagy éppen nem, vagy csak igen nehezen küzdhetők le. Az európai, aki ide szakadt, a legnagyobb gondosságra, ápolásra s elővigyázatra szorul, hogy csak egyáltalában tovább élhessen. Hogyan lehetne tehát föltenni, miképpen pl. egy bevándorolt mezőgazda, nővel és gyermekeivel ide érkezve, magát és családját ilyenképpen gondozhassa, amellet pedig mezei gazdaságot s állattenyésztést folytathasson. Vagy pedig ha nem ezt, valamely más nehéz munkát végezessen. Oly mezőgazdasági gyarmatot alkotni, mint amilyenek azok voltak, amelyekből az éjszak-amerikai Egyesült Államok, a dél-amerikai államok, és Ausztrália fejlődtek ki, és amilyenről egyes entuziaszták Közép-Afrikára vonatkozólag is álmodtak, a Kongóra nézve legalább teljes lehetetlenség, s az is fog maradni.

Ültetvényes gyarmatokat azonban, mint pl. Nyugat-Indiában, Kelet-Indiában, és a kelet-indiai szigettengerben, ahol a gyarmatosok nem dolgoznak személyesen, hanem csak igazgatnak, és a felügyeletet gyakorolják, a higiénikus elővigyázati szabályok legszigorúbb megtartása mellett, talán lassankint lehetne alapítani s virágzásra hozni. Hanem általában véve Afrika belseje nincs arra teremtvé, hogy ott a mi fajunk fejlődhetnék és megtelepedhetnék.